

2176

НИЗАМИНИН
МУАСИРЛАРИ

A decorative border with symmetrical floral and leaf patterns, framing the central text. The top and bottom sections of the border are filled with a dense, repeating floral motif.

НИЗАМИНИ

МУАСИРЛЭРИ

АЗƏРНƏШР

БАКИ—1940

Редакциясы və комментарийләр
Джам Чофариндир.

Чап измаленмыш 9/1-41. Чап листи 2,5. Учот нәшрийат листи 2,2. Бир чап листиндә кетимш йуруфат 55,296. Тираж 3100. Сифарш № 758, ФГ 4004.

Азәрнәшр мәтбәәсиндә чап олунду.
26-аар адына „Китаб Сарайы“, Баки.
Әли Байрамов күчәси.

НИЗАМИНИН МҮАСИРЛӘРИ

Даһи сәнәткар Низаминин яшайыб яратдығы дөвр Азәрбайчан културасынын, Азәрбайчан әдәбий-ятынын гызыл дөврү иди. XII әсрдә Азәрбайчан әдәбийяты сон дәрәчәдә йүксәлмишди. Бу дөврдә Әбул-Үла, Хагани, Фәләки, Мәһсәти, Гивами-Мүтәрриз, Мүчирәддин Бейләгани кими бөйүк шаирләр, бу дөврки әдәбийятымызын ән йүксәк абидәсини ярадан Низами кими даһи сәнәткарлар етишмишдир.

Чох гәдим бир тарихи олан Азәрбайчан халгынын зәнкин ирсә малик бөйүк әдәбийяты XII әсрдә әсасән ики хәтт үзрә инкишаф эдирди.

Бир тәрәфдән гәдим нүмунәләри бизә гәдәр кәлиб чатмыш олан «Дәдә горгут» кими гәһрәманлыг дастанларында вә Маһмуд Кашгаринин «Дивани-лүғатүт-түрк» әсәриндәки бә'зи парчаларында тәсәдүф этдийнимиз халг ярадычылығы йүксәлир, о бири тәрәфдән дөврүн рәсми әдәби дили олан фарс дилиндә яранан язылы әдәбийят инкишаф эдирди.

Халгын догма дилиндэ баяты, нагыл, дастан вэ с. формаларда яранан шифаһи эдэбийят кениш халг күтлэлэринин арзуларыны ифадэ эдирди.

Дөврүн һөкүмэт дили олан фарс дилиндэ яранан ше'рин өзү дэ ики эсас хөтт үзрэ инкишаф эдирди. Халг ичэрисиндэн чыхыб, халга эсасланан, халг поэзиясынын үстүнлүклэриндэн истифадэ эдиб, онун истөк вэ арзуларыны ифадэйэ чалышан шаирлэр фарс дилиндэ язмыш олсалар белэ бүтүн ярадычылыгларында Азербайжан варлыгы илэ элагалар идилэр. Бу һал Азербайжан фольклорунун язылы эдэбийят үзэриндэки тэ'сирини ярадыр вэ бу тэ'сирин кенишләнмәсинә сәбәб олурду. Бу эдэбийят гәсидә, гәзәл, рүбаи вэ мәснәви формаларында олуб әруз вәзиндә язылды.

Хүсусән дөврүн эсас културасыны мәркәзләшдирмиш олан Ширваншаһлар сарайында йүксәлән поэзия гәдим поэтика хүсусийәтләринә уйгун оларат бу формалары инкишаф этдирди. II Мәнучәһр вэ Ахситанын һакимийәти дөврүндә сарай әтрафына топланмыш талантлы шаирлэр хүсуси бир эдәби мәктәб яратмышдылар. Һәлә Гәтрәни Тәбризи илэ башлаян бу эдәби мәктәб XII әсрдә сон йүксәклийинә чатмыш, Яхын Шәрг эдэбийяты үзәриндә дәрин тә'сири олан бир мәктәб шәклинә дүшмүш иди. Сарай әтрафында мәркәзләшиб йүксәлән бу

эдәби һәрәкәтә талантлы сәнәткар Әбүл-Үлә Кәнчәви башчылыг эдирди. Әбүл-Үлә Ширваншаһлар сарайында Мәликишшүәра (шаирләр шаһы) ләгәбилә мәшһур иди. Ону шаирләр устады адландырыдылар. Онун Хаганийә издыгы бир шеирдә:

«Аррандан¹ чыхмышам алтмыш ишым вар,
Он алты ил әгдим Ширванда гәрар»

дәмәси Хагани мәшһурлашдыгы дөврләрдә онун 16 ил сарайда яшамыш олдуғуну айдынлашдырыр. О бу мүддәтдә Хагани вэ Фәләки кими шаирләр тәрбиәләндирмишдир. О, Хаганийә издыгы шеирдә бу факты белә гәйд эдир:

«Көзүмүзә ишыг, һәм оғлумузсан,
Мән исә устадын, һәм дә гайнәтан.
Шакирдим олмага көстәрдин рәғбәт,
Сәнә гызыл вердим, әйләдим һөрмәт.
Сәнин һунәринә бел бағламышдым,
Сәнин шаирликдә дилини ачдым.
Сәни о хаганә өзүм көстәрдим,
Хагани адыны сәнә мән вердим».

Әбүл-Үланын шеирләриндән чоһ аз бир һиссә сахланылмышдыр. Бизә гәдәр кәлиб чатан бу шеирләрдә онун шәрг поэзиясы хүсусийәтләрини мәннәмәмиш, поэзия дилинә һаким олан алим бир сәнәткар олдуғу айдын олур.

¹ Арран кәлмәси бә'зи тәкирәләрдә янлыш оларат Иран язылыр, бу янлышлыгы шаирин китабымызда кәдән башта бир гәсидәсә айдынлашдырыр.

О, бир гэсидэнин мүгэддимэсиндэ өзү һаггында:

«Тәбим булут кими, сөзләрим көһәр,
Гәлбим бир дәрәдир тәлатум әйләр.
Мүасирләримдән мәнәм ирәли,
Лайигдир өйүнсә мәллә көнчәли»

дейир. Онун башга шеирләри вә мүасирләринин она вердийи әһәмийәт шаирин сөзләрини доғрулдур. Хагани өз устадындан инчимиш иди. Бу наразылыг бәзиләринин күман этдийи кими рағабәтдән ирәли кәлмирди. Бу инчимәйин әсасыны Хагани илә сарай арасында баш верән наразылығын Әбүл-Үланын шәхси һаятына тәсир этмәси тәшкил әдирди. Хаганинин бу заман өз устады һаггында дедийи сөзләр шаирин бәзи хусусийәтләрини көстәрир. Бизә айдын олур ки, Әбүл-Үла дөврүнүн фәлсәфәни севән, дини чәфәнкията инанмаян, әлми динә гаршы гоян прогрессив адамы имиш. Әбүл-Үланын бөйүтдүйү шаирләр ичәрисиндә исә Хагани хусуси ер тутур.

Мүасирләриндән, кениш таланты, үсянкарлығы, дәрин фәлсәфи көрүшү илә айрылан бу бөйүк философ шаир шәрг әдәбийяты һудудларыны кечәрәк чәһаншүмул сәнәткарлар сырасына дахил олмушдур.

Ширваншаһларын дар сарайлары чәрчивәсинә сығмаян бу аловлу сәнәткар, мүһүм бир ярадычылыг йолу кечдикдән сонра үсян байрағы галдырмыш, сарайлары, шаһлары титрәдән әсәрләри илә мәшһурлашмышдыр. Шаирин сарая гаршы олан үсяны ону динсизлигә гәдәр кәтириб чыхармышдыр. Халг илә

бағлы олан сәнәткар өзүнүн Хагани тәхәллүсүндән белә нифрәт этмиш «Йохсуллар шаири Хагани» адланмасыны арзыламышдыр. Хаганинин «Мәдаин хәрәбәләри» кими фәлсәфи әсәри, «Тәһфәтүл-Ирагейн» адлы мәснәвиси, душтаг икән яздығы «Һәбсийәси» бу дөвр әдәбийятынын ән көзәл ядикарларыдыр. Әбүл-Үланын етишдирдийи шаирләрдән бири дә Фәләкидир.

Гәдим астрономияны дәриндән билән вә онун үчүн дә Фәләки тәхәллүсү гәбул этмиш олан Фәсһәддин дөврүнүн мәшһур сәнәткарларындан бирисидир. Фәләки ады Низами вә Хагани гәдәр мәшһур олмаса белә дөврү үчүн әзиз олмушдур:

«Көңлүмү һансы кечә айрылығын ган этмәз?
Һансы чарән бу сыныг гәлбимнә налан этмәз?»

бейтилә башлаян гәзәлдә көрдүйүмүз бәдии хусусийәтләр, гәсидәләриндәки әзәмәт вә дәринлик Фәләки сәнәткарлығынын үстүнлүкләрини айдынлашдырыр.

XII әсрин тәдгигә лайиг сәнәткарларындан бири дә Мәһсәтидир. Бүтүн Яхын Шәргдә өз рүбаиләри илә мәшһур олан, һамы тәдгигатчыларын нәзәриндиггәтини чәлб этмиш олан бу талантлы шаирә дәрин мәһалы шеирләри илә дөврүнүн ән танынмыш сәнәткарларындан олмушдур.

XII әсрин бачарыглы шаирләриндән олан Кәнчәли Гивами-Мүтәрризи әлм әләминдә о гәдәр

дә мәшһурлашмамыш. Бәзиләринин Низаминин гардашы, бәзиләрининсә әмисә адландырдыглары бу чөрәкчи шаирин ярадычылығы сарай шаирләриндән чох фәргләнән бир хәтт үзрә инкишаф этмишдир. О, дуня вә варлыг һаггында дәрин хәялә даларкән бир сыра мәсәләләри һәлл әдә билмир; бу исә онун динә мұрачизәт әтмәсинә сәбәб олур. Мүтәрризинин шеирләриндә дини мотивләрин үстүлүк тәшкил әтмәсинә бахмаяраг онун дөврүнә гаршы тәнгиди мұнасибәти бу шеирләрдә чох айдын ифадә олунмушдур.

«Әчәб замәндир, түрфә хәлайыг,
Чәһаләт мейиндән тапылмаз айыг.
Нә адил бир шәһ вар, нә доғру һаким,
Нә диндар заһид вар, нә тәмиз алим»

дейә, дөврүндән шикайәтләнән Мүтәрриз

«Заманә зүлмүндән аһлар сачарам,
Бу гәфәсдән һачан, һачан учарам»

дейир, фәряд эдир. О эйни заманда инчә гәлб мән-сулу олан гәзәлләр мұәллимифидир:

«Оилар нәркисмидир, я чадумур?
Оилар сүсәнмидир, яшқи күлнар?
Саралыб солмушам айрылыгындан,
Ашиги севкили дәрди солдурар».

Бу мисрәләр доғрудан да Мүтәрризийә ашағыдаки бейтләри язмаг имканы верир:

«Шаирликдә йохдур мислими көрән,
Чөрәкчиликдә дә һәлә төкәм мән».

XII әср шаирләриндән олан Иззәддин Ширвани исә өз тәбиәт тәсвирләри илә мұасирләриндән фәргләнмишдир. Әви дөврүн әдәби мәчлисләринә чеврил-

миш олан Иззәддинин шеирләри, инчә вә зәриф лирикасы зәнкин тәбиәт тәсвирләри яратмаға имкан вермәйән гәсидә вә гәзәл формалары дахилиндә чох мұвәффағийәтлидир:

«Чәмәнә бәди-сәба мұшкуну әтдикчә нисар,
Күлләрин әтри мәнә уйғудан әтди бидар».

бейти илә башлаян әсәри буна яхшы нүмунәдир.

Хаганинин тәрбийәси илә бөйүян Мүчирәддин Бейләгани дә XII әсрин шаирләриндән бирисидир. Бейләганинин гәзәлләри, дидактик шеирләри, шикайәтләри XII әср һаятыны әйрәнмәк үчүн зәнкин хәзинәдир.

Мүчирәддин бир рұбаидә өзүнү Хаганидән йүксәк тутур. Шүбһәсиз о һагсыз иди, чүнки онун һәр бир мисрәндә Хагани тә'сири һисс олунур:

«Заманла, кәртәнкәлә олуб, кечиннәм сусуз,
Абрымы төкмәрәм, яшамарам дуйғусуз.
Су тәб'имин одуну сөлдүрүб, гойса миннәт,
Сусузлугдан өләрәм, суя бахмарам әлбәт».

Бу мисрәләр Хаганинин «Чөрәк» гәсидәсини хатырлатмырмы?

Мүчирәддинин талантыны айдынлашдырмаг үчүн ашағыдаки рұбаи бир нүмунә сайыла биләр.

«Әй кечә, нейләйим аллаһ үчүн мән,
Дарыхдым тәкликдән, кимсәсизликдән,
Өмрүм олсан белә ачыл, әй сәһәр,
Чәкилсин гаранлыг пәрдәләр көйдән!»

Бөйүк поэмалары илә XII әср әдәбийятынын чәрчивәләрини гырыб ени әдәби мәктәб ярадан Ни-

замин бу сәһәткарларын мүһитиндә бөйүмүш вә
яратмышдыр. Юхарыдан бәри вердийимиз кичик
изаһат Низами дөврүндә әдәбийятын вәзийәтини
айдынлашдырыр.

Н. Араслы

ШИРВАНШАҢ МӘНУЧӘҢРИН
МӘДҢИНДӘ

Тәб'им булут кими, сөзләрим көһәр.
Гәлбим бир дәрәядыр тәләтүм әйләр.
Дилимдир сатдыран бу көһәрләри;
Заманә олмушдур онун дөйәри.
Мүасирләримдән мәнәм ирәли;
Лайигдир өйүнсә мәнлә кәнчәли.
Ери вар шаирләр өйрәнсә мәнән,
Мәнәм һамысындан ирәли кедән.
Бу-Әли Дәггагын ағлы назланар,
Инчә нүктәләрим нә заман парлар.
Бу-Әли Синанын чаны фәхр әдәр.
Дәрин сөзләrimi һачан эшидәр.
Имади дүнядан әтдикдә рифләт,
Ондан галмыш мәнә бөйүк шәрафәт.
Һәким Сәнаи ки, дүнядан дойду,
Бүтүн парлаглығы мәнимчүн гойду.
Ше'римдә ифадә, рүтбә, күч, сәфа;
Әлә бил ки, оддур, су, торпаг, һава.
Әкәр од, су кими кәскиндир сөзүм.
Нәдән ел, торпаг тәк әлиләм өзүм.

Элли бешә чатды, шүкр олсун, илим.
Алтыша чатмамыш бүкүлдү белим.
Гозбеләм, әйилмиш чәнкә бәнзәрәм,
Әлим эшитдикчә нәлә эйләрәм.
Узун илләр бою өмр эйләдимсә,
Тапмадым доғру яр, вәфалы кимсә.
Пахыллыг эйләйән мин дүшмәним вәр,
Дурмушлар чанымын гәсдиндә онлар.
Мәним тәк арифләр пахылсыз олмаз,
Мәним тәк алимләр дүшмәнсиз галмаз.
Һәр ердә парларам ишыг ай тәкин,
Бурда Сүһа кими олмушам иткин.
Кәһ мәним ше'римә әл кәздирәрләр,
Кәһ да ал ганымда кириб үзәрләр.
Бир сөз галмамыш ки, адымдан, инан,
Дейиб язмамышлар онлар яландан.
Ән ялан будур ки, демишләр шаһа—
Нәдимләр башчысы о, Әбүлүла
Хәбәрчилик әдир сәндән дүшмәнә,
Дағыдыр сиррини һәр бир етәнә.
Анд олсун Давудун ағлар сәсинә,
Туфанлар гопаран Нуһ нәләсинә,
Анд олсун Әйюбун мүсибәтинә,
Йәһянын мүгәддәс пак исмәтинә,
Торатын, Иичилин әзизәлиһнә,
Ибраһим Сөһфинә, Бәтһа шә'нинә,

Ме'рач кечәсиндә олан иззәтә,
Һачылар чатдығы бөйүк һөрмәтә,
Анд олсун кә'бәнин гара дашына,
Сәфайә, о даға, зәмзәм яшына,
Арифә, алимә вә заһидләрә,
Мәсчид софисинә, мүчаһидләрә.
Ашкарда, кизлиндә нә демиш дүшмән,
Мәнә тутдуглары һәр бир әйбән
Пакам Мәһәммәд тәк кәфәр сөзүндән
Кә'бә әви кими мүгәддәсәм мән.
Юсиф гурду кими Юсиф емәдим.
Йәһя нәфси кими хәтә демәдим.
Кандарын олмушдур аллаһ дәркаһы,
Ер үзүнүн сәнсэн адил падшаһы.
Шәһадәт демәкчин ки, бирдир аллаһ,
Олмасайды йәгин сән демәздин ла.
Бош әл ачмамышсан кимсәйә, мәкәр
Сагинин әлиндән алмышсан сағәр.
Кимсәнин башыны кәсмәзсэн һеч вәхт
Гәләмдән башга ки, этмәсин гәләт.
Дейәрдим һелмдә йүксәк дағ сәнә,
Сәс ериндә версә бәшарәт мәнә.
Сәнә сәхавәтдә дейәрдим дәрә,
Далғаланан заман этмәсә говға.
Әдлдә, әлмдә, һелму-сәхада
Олмамыш сәнин тәк бир шаһ дүняла.

Нэ рэ'йин мө'насыз, нэ эдалэтин,
Нэ һелмин мөчбури, нэ сөхавэтин.
Сөха овучунда гарт даш мум олар,
Гылынчындан дашлар гана боянар.
Лүтфүндэи этр алса хурмалыг экөр,
О даим тикансыз хурма етирэр.

Г И Т ' Э

Вердим о шухэ мөрдлийимдэн көзүмдэ ер
Иллэрчэ кизлэдим ону эгярдан фэгэт.
Ол шух бахышылы көз яшымын садэ тифли тэк
Көздэн йүйүрдү өз үзүмэ чыхды агибэт.

ХАГАНИ ҺАГГЫНДА

Эй Хагани, сөздә уста да олсан,
Бир нөгтә сөйләйим динлә устадан:
Һәчв этмә өзүндән яшлы адамы
Бәлкә о атандыр, сән ганмамышсан.

ХАГАНИ ҺАГГЫНДА

Мәни зәманәнин доғду анасы
Дүняда йүксәклик һүнәр устасы.
Ирандан чыхмышам алтмыш яшым вар,
Он алты ил этдим Ширванда гәрар.
Зәиф бир гочаям шаһы вәсф эдән,
Демирәм Кейхосров, Кейгубадам мән.
Суал этсән мәнән, эй Әфзәләддин,
Өзүн доғрусуну әйләрсән йәгин.
Анд олсун о әзиз чанына, сәндән
Хейли Һаразыям дүзүнү билсән.
Көзүмүзә ишыг, һәм оғлумузсан;
Мән исә устадын, һәм дә гайынатан.
Шакирдим олмаға кәстәрдин рәғбәт;
Сәнә ғызыл вердим, әйләдим һөрмәт.
Сәнин тә'лиминә бел бағламышдым,
Сәнин шаирликдә дилини ачдым.
Сәни о хагана өзүм кәстәрдим.
Хагани адыны сәнә мән вердим.
Нәдәндир од кими үстүмә чошмаг?
Нә сән одсан, сусан, нә мән ел, торпаг!

ШИРВАНШАҢ МЭНУЧЭҢРИН
МЭДҢИНДЭ

Көйлэр шэрэфлэнир йүксэклийиндэн,
Алэм нөгтэсинин мүһити сэнсэн.
Мэ'нанын, сэханын, дүнясысан, бах,
Адам өвладына сэн олдун чыраг.
Хэдивсэн бешинчи өлкэйэ, инан,
Дөрдүнчү Хосровсан мисли олмаян.
Икинчи Чэмшидсэн шаһлар шаһысан
Көйлэрин бөйүйү, эй уча хаган.
Зүһэл мэгамлысан, фэлэк иззэтли.
Гэдэр мүрадлысан, геза гүдрэтли.
Шимал фейизлисэн, сабаһ нэвэсли.
Иса нэсэблисэн, мэлэк нөфэсли.
Икид Рүстэм кими овларсан дүшман;
Гочаг Ариш кими дүня ачарсан.
Зал кими эйлэрсэн эглэ ситаишш,
Һүнэрдир Нейрэм тэк тутдуғун һэр иш.
Бир шаһ ки, дүнянын атыны бағлар,
Көйүн көһланына вурмушдур дағлар.
Рэ'йини билмэйэ һазырдыр фэлэк,
Дүня да эмриндэ боюн эйэрэк.

Рүтбэсэ һәрфинэ улдузлар нөгтэ.
О гашдыр, фэлэклэр үзүк элбэттэ.
Зэфэр байрағилэ гурду эдалэт;
Гэлэмилэ верди һэр эглэ зийнэт.
Сээдэт нишаны олан улдузлар
Рэ'йинин байрағы алтында парлар.
Һэр янда ордусу һазыр дурмушдур;
Зэфэр гошунлары чадыр гурмушдур.
Алгыш ки, дөврүндэ чаһлар йүксэлди;
Бэдэнлэр эдлинлэ санин динчэлди.
Фэзилэт нахшына бээкдир хэттин,
Көзэллик һәрфиндэ гэлэм йүксэлтдин.
Дөвлөт вара чатды һәмийэтинлэ,
Бэдбэхтликлэр битди эзимэтинлэ.
Гапын чөннэт кими көрүнүр бизэ,
Сахавэтли элин дөһмүш дөһизэ.
Гэлбин эдалэтдэн бэнээр чыраға,
Бир руһдур бэданин башдан-аяға.
Гэлбинин нурилэ һэр бир йол азан
Шэргдэн-гэрбэ гэдэр йол тапар инан.
Бүтүн чанлылара рузи верэнсэн,
Һәми едирдэнсэн, һәми ичирдэн.
Бэхшиш китабынын янында һатәм
Бир хэтчэ ер тутмаз, шаһиддир аләм.
Мин һүнэр көстөрсэ Рүстэм пәһләван,
Кининин бәһриндэн бир гәтрәдир сан.

О гэдэр сәндә вар айыглыг, диггәт
Ки, шаһин кәклийә вермәз эзиййәт.
Итмайәтин олмуш элә бир даяг
Ки, шир ата билмәз чейрана дырнаг.
Чәһәннәмә дүшә чамындан гәтрә,
Тапар чәннәт кими туба вә сидрә.
Сәнин дөвләтчинин чамындан әкәр
Чәмшид ичсә иди бир чүр'ә гэдәр.
Заман Бәюрәсбә вермәзди инан.
Чәмшидин юрдуну бәлкә һеч заман.
Элә заманда ки, фәлакәт гопар.
Эл рәһәт олмайыб эзиййәт тапар.
Һәр кәс өз чаныны, арыны күдәр,
Гоһумлар дәрдини унудар кедәр.
Мейданларда ахан икид ганындан
Дүнянын палтары олар әл-әлван.
Атлар дырнагындан галхан о тозлар
Улдузлар башына әммамә гояр.
Дүшән чәсәдләрн ахтаран гәза
Бир из тапа билмәз йол аза-аза.
Гэдәр чан алмагда олар амансыз,
Бир кәсин һалыны сормаз о гансыз.
Сән низә вә галхан ахтаран заман—
Сәнинчин нә әрәб, нә түрк, нә филан.
Әлиндә сән ғылынч ойнатдығын дәм,
Сәнә фәрг эйләмәз нә күрд, нә дейләм.

Эшитмишәм сәнә пахыллар демиш:
Бу гул гуллуғунда каһыллыг этмиш.
Анд олсун мисилсиз бөйүк аллаһа,
Пейғәмбәрләр шаһы Рәсулullaһа,
Әгсә мәсчидинә олан һөрмәтә.
Кә'бәйә верилән шана, шөвкәтә,
Пейғәмбәр гәбрина—күн тәк парлагдыр—,
Һейдәр мазарына—ки, пак торпагдыр—,
Кә'бә әвиндәки о гара даша,
Зәм-зәм чешмәсинә кәлән саф яша,
Аллаһы бир билән үрәфалара,
Һәгиги заһидә, әнбиялара,
Әсир дүшән әһли-бейтин чанына,
Ашүрада ахан шәһид ганына,
Анд олсун солуна—мүшкүл ачандыр,
Сәха мә'дәни тәк көһәр сачандыр.
Уғурлу сағына анд ичирәм мән,
— Әта заманында дәрә кимисән—
Ки, сәнә дедийим сөзләрдән гейри,
Бир сөз демәмишәм нә дүз, нә әйри.
Тутаг ки, этмишәм мән элә күнаһ,
Ондан өтрү мәнә, эй кәрәмли шаһ,
Лайигдир ки, чәкәм Гарун зилләти?
Бә'ләмә ярашан һәдсиз лә'нәти?
Хәтә ишләдимсә билдим кечәрсән,
Күнаһым да олса, сән рәһм эдәрсән.

Г Э З Э Л

Көңлүмү хансы кечө айрылыгын ган этмээ?
 Хансы чарән бу сыныг гэлбими налан этмээ?
 Бир күн олмаз ки, сәнин мөһнәти-эшгин, көзәлим,
 Гэлбим атәшкәдә, көз яшымы үмман этмәз.
 Раһат олмаз көзүм һичриндә сәнин бир кечө, кәр
 Куяунун торпагыны ган илә әлван этмәз.
 Чох дәйәрди зәрәри лә'линә әф'и сачынын,
 Ики чаду көзүн һәр каһ ону һейран этмәз.
 Мәнә вә'д этди вәфа көстәрә ол лә'ли-ләбин,
 Этмәсә бағрымы ган әһдина пейман этмәз.
 Эшгинин даирәсиндә чана кәр олса хәтәр,
 Фәләкини бурадан мән' бир инсан этмәз.
 Йох янылдым, о кәсин чаны дүшәр горхуя ки,
 Шаһ Мәнучәһри-Фридуна фәда чан этмәз.
 Ширванын шаһы Мәнучәһр элә бир хәгандыр,—
 Әгл онун рүтбәси тәк чәрхдә чөвлан этмәз.
 Тутмасайды о вүчуду фәләк әләмдә әзиз,
 Күрейи-әрзи алыб чийининә дөвран этмәз.
 Олмасайды әкәр Иса шәрәфи, һеч бир кәс
 Эшшәйин дырнагыны әтләсә шаян этмәз.

Фәләкләр әмринлә йүнкүл доланыр,
 Гүввәтиндән олмуш ер бунча ағыр.
 Десән мәнәббәтлә һәр кимә отур,
 Дөвран әдавәтлә дейә билмәз дур.
 Гәза фәрманынын ардынча гачар,
 Гәдәр байрагыны һәр ердә ачар.
 Бир атдан ки, олмуш абад бир өлкә,
 Йүрүш вахты үстүн кәләр фәләкә.
 Дырнагы алтында дағлары эзәр,
 Нечә дәйирманда бугда әзиләр.
 Бир саат мейданда сейр этсә әкәр,
 Фәләкин йүз иллик сейринә дәйәр.
 Тәәччүб этдикчә бу сейрә фәләк.
 О сейриндән галмаз күлүмсәйәрәк.
 Әкәр архасына аягын дейсән,
 Учалдар башыны көйә фәхрдән.

Г И Т ' Э

Пайыз ели һүчүм этди, баһар үстә чәкди орду,
Жүнәш шаһы даянмадан даг башына байраг вурду.
О заманда шаһ адына хүтбә дейән гара гарға
«Будаг гызыл эярыны вурду бахын» дейиб дурду.

Г И Т ' Э

Бир шаһ ки, зинданһында чох шаһлары этминш бәнд,
Эзмиш Ширван халгыны онун атдыгы кәмәнд.
Дөвләт тутясы олмуш гапысынын торпағы,
Көйдә бир сырга асмыш һалдан миндийи сәмәнд.

Б Е И Т

Нэ хейри вар гәми-эшгин чәкәм бу дәһрдә мән,
Һәми фәләк Фәләкийлә уюшмайыр, һәми сән.

Х А Г А Н И Ш И Р В А Н И

«Һәбсийә»-дән

Бу күн мал вә шөһрәт алчагларындыр,
Дүнянын базары ялтагларындыр.
Бу гәм сарайыны кәзиб сәрбәсәр,
Ахтарсан тапылмаз шадлыгдан әсәр.
Дүня гаршысындан изләтә чәкил,
Онун хидмәтиндә чохлары вар, бил!
Яхшы адамлары нисләйир заман,
Бир гачаг йолу гой, чыхасаң ондан.
Алчаглар әлиндән тикә алма сән,
Белә бир тикәдән зәһәрләнәрсән.
Варлылар сифәтдән күзкүйә охшар,
Ичи зүлмәт икән эшийи парлар.
Дөвләтдән барынар чүрүк бейийләр
Иса сүфрәсинә гонар чибинләр.
Дүня ялтагларла алчагларындыр,
Не'мәт гуллар илә гадынларындыр.
Хагани, дедийин көзәлдир, даныш,
Сезләрин юрдуна доғмадыр, таныш.

Дүняда кэдэрсиз бир синэ йохдур,
Гэм шэриклэриндэн кимя чохдур.
Көнүл ярасынын көкүнү тез газ,
Она бу алэмдэ мэлһэм тапылмаз.
Көнүлдэ кэдэрэ олмаг үчүн яр,
Наваны аһынла керийэ гайтар!
Бэшэр тарласыны долансан бүтүн,
Бир вэфа сүнбүлү тапмазсан бу күн.
Үмид булутлары данды яғмуру,
Арзу тарлалары галдылар гуру.
Тикән варса сэнэ мин мөһрәм чыхар,
Олмазса тапылмаз мөһрәм чыханлар.
Ағлайыб дәрдини дийәндэ доста,
Дейэр: аллаһ өзү сәбр этсин эһа!
Инсанлыг гоһусу дуймаян һәр кәс,
Алар бу дүняда асудә нәфәс.
Халг исә бир илдә ики күн күләр,
О ики күнү дә ким күлә биләр?!

Чүнки элэ байрам йохдур дүняда,
Йүз мин әләмли күн олмасын онда.
Дүня сүфрәсиндән Хагани чәкил,
Бу дүня күләр үз, гонагчыл дейил!

Нә вахта дэк билмирәм чәфалара гатлашым,
Көлкә кими өзүмдән үркәрәк узаглашым.
Додағы бағлы галым, дили кәсик ней кими,
Сызылдайым ситәмдән, яным гуру ней кими.
Инсаф элә, мән нечә сызламайым һәр заман.
Көрүнмәйир көзүмә инсаф әһли бир инсан.
Нә вахта дэк фәләкин ала ити әлиндән,
Ит гапмыш инсаң кими йыхылараг галым мән!
Нә вахта дэк белими афтафалар тәк бүкүм.
Намәрдләрин әлине нә вахта дэк су төкүм?!
Нә вагта дэк хәсисләр мәним азад дилими,
Бағласынлар сиримлә асма тәрәзи кими!
Сәһәр кими ап-айдын, мәһәк кими доғручу,
Дилим нийә кәсилсин, йохса бир ганундур бу?!
Дейирсән ки, гүссәдән чошма, әтмә шикайәг!
Бу чүр нәсинәтләрә бәсдир, верин ниһайәт!
Мән бир чошгун дәнизәм, бағры долу бир булут,
Бачармарам сусмағы, мәнә ярашмаз сүкут.
Хаганийәм, үрәйим гәмлә парча-парчадыр,
Көзүм дәрин бахышлы, ала көз ринд ахтарыр.

(Гәсидәдән бир парча)

Гәдринлә өйүнүб даянар фәләк.
Бөйүк гүдрәтинә шүкр эдәр мәләк.
Һүммәтин миннишдир юрдун голуна,
Дөвләтин рәхшини салдын йолуна.
Байрағындан ханын әви алчалар.
Кениш йоллар олур сән кечәндә дар.
Чәлалыны көрсә дүшмәнин көзү,
Гаранлыг кечәйә дөнәр күндүзү.
Чүр'әтиги көрсә дүшмәнин әкәр,
Әлиндәки күлү тикана дөнәр.
Зүлмүн хәстәсинә сәндәндир чара,
Өлкә дүшмәнигә вурарсан яра.
Дүшмәни һиммәтин о хала салар
Ки, нечә бахшышын дағыдар динар.
Дин кифр олар—севкин олмаса, инан,
Ардыр өйүнмәкдә—рә'йин олмадан.
Сәнәмләр мә'бәдә нечә баш әйәр—
Сәадәт гапында элә әйиләр.
Балыг көзәл ая бир зиян вурмаз.
Мәаллаг вуран гуш көйү учурмаз.

Фаләксәнсә нечин кизлиидир дүшмән?
Гәмәрсәнсә дүшмән иичәлир нәдән?
Сәнин тәк дүшмән дә йүксәкдә дулар,
Сәнин ерин тахтдыр, онун ери дар.
Чарпышма күнүндә о гәза-бәдән,
О гәдәр—еришли атына минсән,
Һадисә ярадан дүня әрләри.
Айна тутан көйүн бүтүн үлкәри,
Гапында сәчдәйә онлар баш гояр.
Вүчудуна чанлар эдәрләр нисар.
Дөвләтинчүн олмуш дүшмән дәрә чәкән;
Дәрә чәксә яхшыдыр һәмишә дүшмән.

НИКМӘТ ВӘ ТӘҖРИД ҺАГГЫНДА

Ахирәт эвинин фикрин этмәли,
Раһатлыг мүлкүнү атыб кетмәли.
Бағламаг вахтыдыр сәфәр йүкүнү,
Тәбли чалмалыам бу зәфәр күнү.
Әзиййәт юрдундан хәзнә топларам,
Йүксәк аләмләрә ганад ачарам.
Мәни бәсләмишдир о пак кирдикар,
Инчитмишдир мәни чанбаз рузикар.
Бәланын хәрчәнжи яралар мәни,
Йорғунлуғун диши паралар мәни.
Тәмә'дән, нияздан олмушам һейран.
Сағ-сол билмәйирәм гачырам һәр ан.
Ейәр тәмә мәни иниг тәк шәксиз,
Мән балыг кимийәм, бу дүня дәнниз.
Раһатлығын ери башгадыр керчәк;
Дуруб бир айры иш башлаям кәрәк.
Ахмаглыг дейилми уймаг замана,
Варлыгым од тутуб һей яна-яна.
Бир гушам, дүнядыр мәнимчүн гәфәс,
Сәс вермәз сәсимә дүняда бир кәс.

Зэманэ зүлмүндэн аһлар сачарам.
Бу гәфәсдән һачан, һачан учарам?
Чаванлыг кечәси мәнән айрылды.
Башымдан шивәкар бир сүбһ ачылды.
Кетди эйш кечәси, кәлди дәрл күнү,
Бүтүн сирләримин ачды үстүнү.
Зэманәдән олдум о гәдәр насаз,
Билдир көрән мәни бу ил танымаз.
Олса да бир кәклик кими дурушум
Фәна овлагында әчәл—ов гушум.
Халис гызыл кими олсам да мәтин,
Әчәлин ағзыдыр мәнә кәлбәтин.
Чәһәннәм ки. һәлә одлар пүскүрәр.
Әридәр олсам да Сәдди-Искәндәр.
Рәһмәтин йүз назла мүрәббим олду.
Мәни чәһәннәмнин горхутмаз оду.
Онун рәһмәтилә ики чаһанда,
Фәхр илә йүксәләр башым һәр анда.
Бәсдир эй Гивами, сөз чөрөйиндән
Дүня базарында чөрәк сатдын сәни!
Шаирликдә йохдур мислими көрән,
Чөрәкчиликдә дә һәлә тәкәм мән.
Һәр заман тохусам бир нөгтә әкәр,
Дүняда нөгтәмдән мин фитнә төрәр.

АЙРЫЛМАГ ВӘ ТӘКЛӘШМӘК ҺАГТЫНДА

Көңүл бу күн бир иш көр, сабаһ етсин фәряда.
Гошма арзу далынча бу севдалы дүняда.
Атыл тәмә торундан—Юнис ейәндир балыг,
Үзра Вамиг өлдүрәр—наз гейдиндән ол фариг.
Шөһрәт газанмыш ағлы дүня әсири әтмә;
Көзәл гадын ардынча пак кишини йүйүртмә.
Сән дүняны изләрсән. өлүм дә сәни изләр;
Габагда һейбәтли шир, далда горхулу әждәр.
Тутмуш тәмә гошуну габағыны, далыны,
Йүз мин иблис ичиндә көр Адәмин һалыны.
Бәс дейилми достлара сүздүн шәраб сән эй яр?
Чох заман сүзкәч кими көзләриндән ган дамар.
Ариф о инсандыр ки, чанында вардыр иман;
Сәрвәтли, варлы эвдә лазым олар пасибан.
Өлүм ачиз эйлийәр, киши гочаг олса да.
Ахырда русвай олар оғру, гывраг олса да.
Кедәчәксән дүнядан, я нөкәр ол, я солтан.
Өләчәксән чәрәсиз, я ариф ол, я надан.
Юсиф сәнин гуяндан көзәл анда чыхачаг;
Гаф дағындан Симүргүн бирдән галхыб учачаг.

Сүсәни көнлүмдән апармыш гәрар,
Нәркиси башыма кәтирмиш хумәр.
Онлар нәркисмидир, я чадумудур?
Онлар сүсәнимидир, яинки күлнар?
Саралыб-солмушам айрылыгындан,
Ашиги севкили дәрди солдурар.
Эшгимин бәдәни гәмдән инчәлди,
Бәхтимин күлүнә мәскән олду хар.
Мәним күндүзүмдүр айдын чөһрәси,
Гара сач алтында ай кими парлар.
Көнлүмүн түстүсү, көзүмүн яшы
Булутда, дәннздә гоймады мигдар.
Сачынын әтридир сәбанын ели,
Янлыш дедим, мэкәр ел әнбәр сачар?
Мән дә, сачлары да башлар әймишик,
О күлүн үстүнә, хардыр мәнә яр.
Варлыдыр көзүм тәк додаглары да,
Бунда су чағлайыр, онда дүрр парлар.

Йүз мин гапы ачар хатирим енә:
Сәбәбләр сәбәби көмәкдир мәнә.
Хатир сарайымда йүз мин гапы вар,
Һәр бириндән көнүл мин гапы ачар.
Танры сәнәтинә һәр бир гапыдан
Бахырам, гапымы бир одур ачан.
Зүлмәт буцағында элә устадыр
Ки, суда аләтсиз нахыш ярадыр.
Һикмәтиндән нишан бу кениш көйләр,
Онун гүдрәтилә күнәш нур сәпәр.
Ризванын әлинә онун рәһмәти
Вермиш ачарыйла бүтүн чәннәти.
Һейбәти көстәрмиш инсан оғлуна—
Бу дүня сарабдыр, алданма она.
Сәнәти яратмыш күнәши, айы,
Һәм гызыл хирмәни, һәм чивә чайы.
Һөкмүйлә гәндил тәк янар афитаб;
Әдәр ай тогуну зөһрәйә мһраб.
Дурмадан ай, күнәш һей өтүб кечәр;
Торпаг сакит дурар, көйләр тәләсәр.

Һейран доланарлар ачизләр саяг—
Саф чивә од көрмүш, топ исә тохмаг.
Милчәйин ганады, я филин голу
Сынса, гайра билмәз инсан камалы.
Ондаки кәрәмин һесабы йохдур;
Танрынын бәхшиши бундан да чохдур.
Һейванат түкүндән, чөл торпагындан,
Булут гәтрәсиндән, көй ярпагындан.
Әчәб заманәдир, түрфә хәлайыг
Чәһаләт мейиндән тапылмаз айыг.
Нә диндар заһид вар, нә тәмиз алим,
Нә адил бир шаһ вар, нә доғру һаким.
Алычы тәк гачар бири-бириндән,
Мәһшәрдән горхмазлар билмирәм нәдән.
Чәһәннәм одундан көрмәзләр нишан;
Күнаһдан салмышлар су үзрә галхан.
Ишләр белә кетсә, чәкмәз о гәдәр
Көйләр алт-үст олар дүня чевриләр.
Сәни өз сөзүнлә әдәрләр әсир,
Алычыны вурар ганадланан тир.
Хейирсиз бәдәнә һеч вахт, һеч заман
Бәһиштин палтары ярашмаз инан.
Көрән вармы мәкәр дүняда шейтан
Гойсун нүввәб кими башына тилсан.
Өзүн мүнәччимә лә'нәт әдәрсән,
Һәми дә һөкмүнү чан тәк истәрсән.
Мүнәччим кәззәбса, сән даһа бәднам,
Яланчыдан писдир риякар адам.

Кибрдән, гүрурдан лоғаланырсан.
Чүнки һәр шейини мүфтә алырсан.
Бир кәслә ки, юмшаг данышмаг кәрәк,
Ярашармы сәнә кобудлуг әтмәк?
Рәвәмыдыр версин вицданлы инсан
Сәнчаб сынәсиндә кирпийә мейдан?
Атына намәнин ағырлығындан
Ер үзәңки олмуш, чилов асиман.
Апардыгын нәдир, мәһшәрә бир бах,
Бош бир сәһифәдир, шөһрәтдир анчаг.
Бурда ә'янлардан алсан көмәйи.
Орда мүвәккилин әзаб мәләки.
Мейә уян чаван, гочаны динлә!
Вермә чаванлығы саф мейчин елә.
Көзләриндә ойнар көзәл вә шәраб,
Гулағында чалар чәнк илә рүбаб.
Вураг бош һәвәсә, эшгә уймагы.
Хүсусән һейфдир чаванлыг чагы.
Ишрәтин әлиндән, эй гәдди каман,
Өмрүн дә ох кими учду камандан.
Охлар яғдырараг о кинли хәзан,
Өмүр ағачыны салды ярпагдан.
Бу гарға ганадлы, залым рузикар
Яғдырды башына чоғунлу бир гар.
Фәләк өмр әвинин тирин сындырды,
Заман о хеймәнин ипини гырды.
Чаванлыг дөврүндән кәл ахытма яш,
Гызылчүн эйләмә дүррләри шабаш.

Өмрү зай этдинсә фәрядыны ат.
Рүстәмчүн Сөһрабдан сонра нә һәят?
Йохдур Гивами тәк тоһиндә пәркар,
Сөзүндә садәлик вә мөһкәмлик вар.
Көнлүндә о элә чөрәк биширәр,
Ағлын ағзында о шәкәрә дөнәр.
Көнүл тәндириндә чаны вар, билин,
Ай булутда галмыш, пәрдәдә кәлин.

Г И Т ' Ә

Йүксәк һүзуруна етмәдим бу күн.
Үзрүм вар, кұнаһым бурасындадыр:
Көнүл кәмисиндә фикримин Нуһу
Мәдһин туфанынын ортасындадыр.

РУБАИЛӘР

Миянә мәңзили эләдик вәтән,
Ағчаганад еди бизи сүбһәтән
Дедик: «Ким дәф эләр биздән бу дәрди?»
Галхыб сәһәр ели сөйләди ки:—Мән.

Күлә мәңзил олмуш енә дә чәмән,
Көйнәйи йыртылмыш та этәйиндән.
Дедим: «Ким йыртмышдыр сәбир пәрдәни?»
Галхыб сәһәр ели сөйләди ки:—Мән.

Бир диләнчи мәнә әл ачса әкәр,
Бағышларам она зәр, зиба, көһәр,
Кәнчәнин ики мин хәтиб оғлуну
Бир йохсул бабая көнлүм бахш әдәр.

Сүңбүл лаләзара олармы мейман?
Ярашармы көзәл күлшәнә тикан?
Үзүнүн ки, гәшәнк бир рәнки варды,
Нәдән бу саггалы битирдин, оғлан?

(ГӘСИДӘДӘН БИР ПАРЧА)

Чәмәнә бади-сәба мүшкүнү этдикчә нисар,
Күлләрин әтри мәни уйгудан әтди бидар.
Бәзәниб наз илә мей чамыны тутмуш әлдә,
Чәмәнин бир тәрәфиндә кәзир ол назлы никар.
Мүшкү кафур илә әтмишди заманә һәмдәм
Нечә ки, ағ үзүнә сачларыны төкмүш яр.
Күл илә ясәмәни, сусәни бу алты чәһәт
Хош мүсәлләс эләди чәкмәди зәһмәт әттар
Гейбдән ачды мәним көнлүмә йүзләрчә гапы
Чәмәнин ровнәги, сүбһүн шәфәги, әтри-баһар.
Яхасы ачмыш иди синәсини сүбһ кими,
Нил тәк чәкмиш иди күл үзүнә дағы хумар.
Бадә тәрләтмиш иди ал янағын лалә кими
Санки шәбнәмлә бәзәнмишди чәмәндә күллар.
Бадәдән сәрви бою каһ әйилир, каһ дүзәлар,
Нечә сүбһүн ели күл шахәләрилә ойнар.
Инчийрди бәдәни назик ипәк көйнәкдән
Нәфәси күл ләбинә хейли верирди азар
Һәр күләндә додағы, лә'л кими шәклиндән,
Чәмшидин мөһрү кими һөкмүн әдәрди изһар.

Зүлм көрмүшләр онун әдли илә раһәтдир,
 Әвләриндә һамы азадә кечирдир рузкар.
 Элә шаһдыр бу мүзәффәр атасы—һәрб күнү
 Галдырар чәрхи-фәләкдән ити шәмшири бухар.
 Атынын нә'ли йүрүш вахты гопардыгча шәрәр
 Доггузунчу фәләкин саһәси улдузла долар.
 Афәринләр сәнә шаһим—көйә бир гый вурсан,
 Һейбәтиндән кырыхыб дағ кими олмаз сәйяр.
 Анд о аллаһа ки, ән мүнкир оланлар дилини
 Элә әйләр ки, өзү танрыны әйләр играр.
 Анд ола дүшмәни памал эләйән һүммәтина.
 Анд ола бәхшишинә ки, аз онуңла чохалар,
 Анд ола низәнә ондан ки, чәһәннәм од алып.
 Анд ола сиккәнә ки, рәнк алар ондан динар,—
 О күнәш рә'йили, ай үзлү шаһын тахтындан
 Өз хошилә бу гулун вермәмиш һичрана гәрар.

Мәни куйиндә фәләк дүн кечә дүшмүш көрчәк:
 Бу күнә ким, деди, салмыш сәни, я һансы мәләк?
 Дедим ол шухун ики хош көзү; фәрядла деди:
 Ики сәрхошдулар онлар, сәни, гач, өлдүрәчәк.

РУБАИЛЭР

Көнлүм ки даима ишрэт севәрди,
Көзүм ки үзүнэ сәчдә эдәрди,
Одлу пәрванейлә, сулу пейманә
Эйләмиш онлары, айрылыг дәрди.

Саги ки, төкәрди бадә минадан,
Мүтриб ки, инчиләр сачарды һәр ан,
Бири ган аланды, бири тәбибди,
Бу, нәбзи йохларды, о төкәрди ган.

Мәчлисиндә достдур бадә илә күл,
Ойнаг онларла кейф нәдир, көнүл!
Мей күлди, пахылын аһындан солду,
Күл мейди, гылынчын ону этди күл.

Мәни одлу синәм юрдуна салды,
Бәдхәһлар вәслини әлимдән алды.
Үмид эләмәзди бу күнү көнлүм
Кечә гәмләриндән бу күнә галды.

Фирузә көй кими үзүк гашым вар,
Йәһәрли атымдыр мәним рузикар.
Ше'римин, нәсрүмин башагларындан
Миниләрлә Хагани башаг топлаяр.

Исфәһан әһлинин дүз олмаз әһди,
Көрмәзсән иш вахты онларда чәһди.
Иса дәмли Мүчир, уйма бу халга,
Олмуш чүнки Дәччал онлара Мехди.

Эй кечә, нейләйим аллаһ үчүн мән?
Дарыхдым тәкликдән, кимсәсизликдән.
Өмрүм олсан белә ачыл, эй сәһәр!
Чәкилсин гаранлыг пәрдәләр көйдән.

Эй сачы сәһәри тутан күләндам,
Күн үзүн мин күнү әйләйиб ахшам.
Һарам ганымызы санырсан һалал,
Өз һалал вәслини әдирсән һарам.

Сәһәр күл будагда ачыгдан солду.
Нәсимә һекайә дейиб, соврулду.
Өмрүн вәфасына бах—бир һәфтәдә
Гончаланды, ачды, күл хәзәл одду.

Дедим көмәк аллам мән Исфәһанда,
Инсаф мә'дәнинин мә'ли вар онда.
Нә билим Исфәһан әһли кор имиш.
Сүрмәси вар икән белә чаһаңда.

Ш Е И Р Л Ә Р

Һәр кечә тәфәккүрә, хәялә далараг мән
 Фәләкин өртүйүнү йыртыб кечирәм көйдән.
 Көй күнәшин гурсуну мәним лоғалығымдан
 Күзкү кими көстәрир гаршымда мәнә һәр ан.
 Ғырылса ғәнаәтлә әкәр заманын зәһри,
 Мән оларам о зәһрин шүбһәсиз ки пазәһри.
 Мәним йолум үстүндә эфир, һава бәрабәр,
 Вахтилә ясәмәндим мән. индисә Сәмәндәр.
 Әритди мәни дуз тәк көз яшы, ачы дуйғу,
 Дузсуз дүня одума сәпмәди бир овуч су.
 Ғәләм тәк ики дилли олдуса заман әкәр.
 Ики үз кағыз олдум мән, йүз көнүллү дәфтар.
 Заманла, кәртәнкәлә олуб, кечиннәм сусуз,
 Абрымы төкмәрәм, яшамарам дуйғусуз.
 Су тәб'имин одуну сөндүрүб гойса миннәт.
 Сусузлугдан өләрәм, суя бахмарам әлбәт.

М Ә Д Һ

Һагг яратмамыш, санки сәни торпагдан, судан,
 Фәзиләтдә, ағылда мүкәммәл бир инсансан.
 Тәб'ин су, сөзүн инчи, үзүн нур, дилин шәкәр,
 Рәһмәтдән, шәфәгәтдән, исмәтдән яранмысан.
 Гулларынын нийзәси андырыр ғамышлығы,
 Ер, көй бирләшир сәнин ғошунунун тозундан.
 Ярамаз дүшмәнләри мәһв этмәк истәйиркән,
 Ғәза бир ғылынч олур әлиндә, гәдәр пейкан.
 Көрчәк яғыш еринә яғдырыр тәбәрзин. ох,
 Гулларындан шүбһәйә дүшдү яғышлы нейсан.
 Дүшмәни басдын, кәлдин сән. Әлә бил ки, чыхды:
 Дүрр судан, мүшк нафәдән, ишығлы ай булутдан.

Исанын анасы олдуғумчүн мән
Өвладсыз фәләкдир гәлбимә дүшмән.
Мән дә заманәйә һәрифәм инди
Онун да кәдәри тәлбимә энди.
Мөһнәтдән инсаны мөһнәт горуяр,
Дәмирдән айнаны дәмир гайырар.
Азугә вермәсә фәләкин шамы
Чатар шам тәк мәнә гәлб әһтишамы
Ше'рим заманәни бәзәйән инчи
Одур ки, көнлүмүн артыр севинчи.
Тәб'имин сапаны атды нишанә,
Сөз дашым етишди та кәһкәшанә.
Бир сыра аңламаз азғынлар да вар,
Гохума эйбдир, мәһәллейчин әр.
Онларын сәсиндән гулаглар дәнкдир,
Анчаг ки, дәрмансыз бош бир һәвәнкдир.
Билимәз сәрхошдур айыгдыр онлар,
Нә гадындыр, нә дә кишилиийи вар.

Ики дилли гайчы олмушлар мәнә,
Эйбими көрмәйә тәк көзлү ийнә.
Узундур дилләри шам кими кәрчәк,
Лакин дедикләри мә'надан пәлтәк.

Гапды севки дашымы оюнилә асимаң,
Чырағымы сөндүрдү фэләк шамы, әл'эман.
Алты гапылы ердән чыха билмәрәм чүнки
Бағламышдыр шам кими аяғымы һәфтхан.
Ярын додағындадыр Исанын чан дәрманы,
Шам кими эрийирәм гәмнинин аловундан.
Сәһәрин шамы кими гүтб туттун вә сабит,
Долашыр сәйярәләр башына заман-заман.
Шам кими дирилиб мән аягда дуррам чүнки,
Бу сөзләри динләйән бир шаһдыр саһибкәран.
Чыхды балыг бүрчүндән аловлу нур чәшмәси.
Сифирдән сүфрә салды ай үзүнә асимаң.
Дадмыш өмрүн гәмнини лалә вә шам мәним тәк,
Биринин бағры яныг, бириндән чыхыр думан.
Бағ үнсийят мәчлисн, күл бүлбүл мей аягдыр.
Гызыл рәңкли лалә шам, нәркис сә ноғла гәнддан.

Яр, көзләрин ганымы ичсә дә, дейирәм мән:
Ярәб сән өзүн сахла о көзләри нәзәрдән.
Ағзын ярым динара охшайыр, эй көзәл яр.
Мин көнүл алсан енә әксилмәз ярым динар!
Сәнин назыны чәкмәк ағырдыр мән языға,
Көнлүм харвар назындан батыр палчыға, зыға.
Янылдым, көнүл нәдир әсиркәйим чанандан,
Севкилимин йолунда кечәрәм ширин чандан.
Күл үзүнү көрүнчә дилим дейир гәрарсыз:
О верир севинчими, шад олмарам мән ярсыз.
Гара телли көзәлим гулам о телләрә мән,
Мин язығын наләси кәлир һәр бир телиндән.

Бәдәним эшгинлэ әл чәкди чандан,
Чан да үмидини кәсди чаһандан.
Дедин әсиркәрәм сәндән кәлкәми,
Кәлкәсиз галармы бу торпаг бир ан?!
Сән мәни көзүндән салдымса, анчаг,
Шаһын кәрәминдән олдум камиран.
Гызыл Арслан шаһын әли, үрәйи
Гоймады нә мә'дән, нә дә бир үмман.
Бир аддым атынма ерин үзүндә,
Галмады фитнәдән, фәсәддән нишан.
Гүввәтлә бағлады өкүз бүрчүнү,
Алды гөвс бүрчүнүн әлиндән кәман.

НӘСИҖӘТ

Енә үз дөндәриб чаһандан вәфа,
Бир нишан галмайыб вәфадан әсла.
Ер одлу күлхандыр, көй һамам тағы,
Сән сә бир чүнүбсән севдийин һава.
Йүйүр кеч бурадан, ағыллы инсан
Һамамда, күлханда гайырмәз юва.
Өлүмү һәятдан хош бил, гарғы ол,
О сағкән гәнд верир, өлүркән нәва.
Илан ятагдадыр, ятма, галх оян,
Шир кәсиб үстүнү, ишрәтә уйма.
Әлинә алмышдыр фәләк чырағы,
Өмрүнүн варыны савурур суя.
Сөндүр бу чырағы сәһәр аһыйла,
Тәмәһкар оғруя мал вермә әсла.

Сэрви бойлу, ай габаглы, булут сачлы инчэ дилбэр,
Додағы лә'л, диши инчи, күл янаглы, зүлфү энбэр.
Уд гохулу сачларыны дүйүн-дүйүн көрүнчө мән,
Дедим дүйүн-дүйүн олар даима уд көзәлликдән.
Севкисинин һалгасындан гуртармагчүн чәкдим

кәдәр

Вүчудум бир ипә дөндү боюм олду әйри чәнбәр.
Енә көзүм көнлүм сәнин һәвәсиндән, көзәл сәнәм,
Синәмдәки оддан гуру, чийәримин ганындан нәм.
Чүнки гәдрин доггуз фәләк, сәккиз чәннәт тәдәр
йүксәк,

Алты чәнәт едди өлкә ола билмәз кәрәмин тәк.

Додағыны шәкәрчин бағлаян назәнинләр,
Сачарлар сәһәр кими күлүшләриндән шәкәр.
Бир ал гәдәһ угрунда сәһарин сирдашлары,
Бағламыш бу мүдәввәр фәләкә чох дашлары.
Һаванын Иә'чучуну дәф әләмәкчин һәр ан,
Яш ода сәдд чәкмиш ер әһли гуру судан.
Әдаләтли шаһ үчүн гурбан кәсилсін дейә,
Фәләкин өкүзүнү бәсләмишләр һәдийә.

Нэ дөзүрэм ничрана, нэ говушур мэнэ яр,
Дилэйим баша кэлсэ, мэним нэ кэдэрим вар.
Бир удум шэраб кими ганымы төксэ чанан.
Өпэрэм гаршысында онун торпагы начар.
Чан гохусу вермэйэн бир додаг тапылмаз неч,
Чананын ничриндэн чан кэлиб додагда дурар.
О дөйүш мейданында бир чан алан эждэһа,
Атэшли гылынчыдыр хүнэр кэнчинэ ачар.
Дүшмэнин богазына дөрд пэрли оху кирсэ,
Учар дүшмэнин руһу, ох дәлийиндэн гачар.
Ики сэф арасында мүһүмм иши көрүнсэ,
Алмас кими гылынчы хүнөрлэр эдэр ашкар.
Икидлэрин ганындан, көклик аягы кими,
Өлүмүн Симүргүнүн ағ димдийи гызарар.
Фәләк китабханасы данышыр инди ондан,
Рүстэмин дастаныны атыб бир күнчө эттар.

ХАГАНИЙӘ ҺӘЧВ

Яш этәкли инсан ки, заты варлыгына ар,
Дәниз далгалары да ону көрсэ гуруяр.
Енэ күзкү далы тәк гарадыр онун сөзү.
Гара тәб'и олса да Искәндэрин күзкүсү.
Онун сәмәндәрийлә дөйүшүм дейә һәмән,
Раһәтлийин бузуну әритдим аһымла мән.
Билирди, бу мәл'унда олачагдыр пис хәял,
Һәгг ону этди нагис, бою гыса, үзү ал.
Өйүнәрәк, өзүнү о даим гүтүб санды,
Ялныз гызынын нә'ши әтрафында доланды.
Аягыны балтайла вуруб эдир бәһанә,
Билсин дүлкәр оғлудур таки бүтүн зәманә.
Она гардаш дейәли Ширванын оғлу Азәр,
Заманә Ибраһими олуб йыхды чох эвләр.
Ибраһим Хәлилә о хилаф олмасайды, мән
Белә од яғдырмаздым она рейһан тәб'имдән.

КҮЗКҮ БАРӘСИНДӘ

Фәләкин бәзәйини гырды көйүн күзкүсү,
Кечәнин сачларыны яндырды ишыг үзү.
Күзкүнүн үзү кими мән билмәрәм гаранлыг,
Бәзмимдә кәһкәшан тәк ногл әдир һөкмранлыг.
Күзкү кими үзүмдә гаранлыгдан йох нишан,
Ногл илә долу олан мәчлисимдир кәһкәшан.
Иса сагидир мәнә, гызыл күнәшдир сағәр,
Зөһрә күзкүсү дәфдир, бағдыр мәнимчин көйләр.
Гызыл кәмәрли Хосров алынча дүнән кәман,
Ярым күзкү шәклиндә ай чыхды асимандан.
Суда олан күзкүтәк көрүндү күнәш бизә,
Санки одун ичиндән чыхды гырмызы низә.
Одда отуран һиндли, тути көрмәк истәсән,
Бах күзкүйә сачынла үзүнү көр орда сән.

Ягут додагларын шәкәрдән ширин,
Нәркисдән көзәлдир хумар көзләрин.
Этмиш кайнаты көзләрин әсир.
Ал додагларында улдузлар кәзир,
Үрәйимин ганы ана сүдүндән
Сәнә һалалдыр, сән чүнки көрпәсән.

Додағыма додаг узатсан әкәр,
Атәш чәшмәсиндә көрәрсән ковсәр.
Бахшыш өлкәсиндә тубая охшар
Онун яшыл будаг бир ағачы вар.
Баш версә гәзадан бир күн һадисә.
Ики дүшмән орду мейдана кирсә,
Әрләрин атәшли һәмләләриндән
Бир сәмәндәр кими янар ясәмән.
Әчәл бәла версә айрылар дүшәр
Чөвһәр әрэзиндән, әрәздән чөвһәр.
Чәсур икидләрин гылынч галханы,
Бир сөйүдлүк кими әдәр мейданы,
Йыртар дәфтәр кими сәфләри әрләр,
Ачар шаһ охуян Чәбраил шәһпәр.
Шаһ гылынч вуруркән, әдәркән саваш,
Улдузлар үстүнә төкүләр шабаш.

Һәр шей ки, аяғына чыдардыр ону пис сан,
Ипәк сәнә бәзәкдир, өз гурдунайса зиндан.
Көрүнчә көй алтында бир һалгадыр бу аләм
Агтур улдузу чәкди низәсини һаман дәм.
Боғазыны йыртмамыш агтур өз низәсилә,
Башыны бу һалганын ичиндән чыхарт чөлә.
Әкәр көй чәшмәсинә Иса тәк һәвәсин вар,
Оту вер эшшәкләрә, өзүнү бурдан гуртар.
Гәлбин сафса, өзүнә һәмдәм этмә һеч кәси.
Айинәни гаралдыр һәмдәмләрин нәфәси.

Кәшмир сәрви сәчдә эдир көрсә сәрви бойлу яры,
Түрфә сүнбүл битирмишдир сүсән үзү, күл-үзары.
Ким көрмүшдүр бир көзәлин үзүндә мүшк силәс-
ләси?

Ким көрмүшдүр дилбәр уча сәрв башында күн чәш-
мәси?

Яна-яна ашыг дейәр һалга кими әйди бели
Гызыл һалга үстүндәки гыврым-гыврым гара тели.
Лә'лин ганлы гәлби кими дәли көнлүм дөндү гана.
Әтиг кими додаглары ишвә сәтды енә мана.
О сәнубәр гамәтини, әй үзүнү көзүм көрчәк,
Мән ай кими суя дүшдүм, ода кирдим сәнубәр тәк.
Чийәримин ганы илә бәсләмишәм көзәл яры,
Есин үрәк ғаныны та шәкәр кими додаглары.

Алынмамыш кеченин башындан айын тачы,
Саги мей вер кеф чэкэк, мейдир гэлбин алачы.
Өртүйүнү көтүрсүн ойнасын шэн көзэллэр,
Чалгычылар охусун мähəббəтдэн гəзəллəр
Нога алсынлар ярымын шəкəр додагларындан,
Охунсун ени гəзəл биз шəрəб ичэн заман.
Тутулсун чадрасындан, тутулсун теллəриндэн,
Ашыглар мəчлисигə эңсин зəһрə ериндэн.
Чалсынлар бели бүкүк о арыг, түксүз дəфи,
Гамашдырсын көзлəри онун парлаг сəдəфи.
Иүксəлсин доггуз көзлү яныглы нейин сəси,
Он бармагла чалынсын эшидилсин нəлəси.
Боюнлар яха кими баш удусунлар, бири
Бəлкə охшəя билсин о əтирли теллəри.
Көй мей долу мəчлисдир, ондаки шəрəб вə чам
Судан од верир, оддан су, бах, будур сəрəнчəм.
Көз юмараг дүниəни яхшысына, писинə,
Ичип мүзəффəр шəһин овчунун хəтрəсинə.

Онун овчийлə дашдан көйəрир ясəмəнлəр,
Онун овчу гылынчлə тутур судан сəмəнлəр.
Һəмлəсини йүз Дара ордусу тəк санырлар,
Йүз Искəндəр сəддинə бəрəбəр вəгфлəри вəр.

Сәһәрин күләйими өпүр ясәмәнләри?
Йохса Иса дәмими кәзир көй чәмәнләри?
Нафә, я мүшк әтрими бу кәлән?.. Йох, һеч бири!
Бу анчаг мәним одлу аһларымын әсәри.
Торлағын гәфәсиндә гушлар өтүшүр енә,
Көзәл бағлар бүрүнмүш нәстәрәнин әтринә.
Сүсәнин ағзындадыр сәбаһын дөшү һәлә,
Она көрә ағзындан сүд ийи кәлир белә.
Сүсәнин он дили вар, һеч данышмайыр аңчаг,
Билир өмрү ғысадыр, нә үчүн данышачаг!
Онун әгиг рәнкинә сәрхош бир ғылынчы вар,
Чүнки о йәмәнлидир орда доғулмуш яшар.
Рум алаи йәмәнлинин горхусундан фәләкләр
Һәбәшләрин о ғыврым-ғыврым телинә бәнзәр.
Дүшмән милчәк ганадлы кәсәрли ғылынчындан
Горунмагчүн һөрүмчәк пәрдәси гурур һәр ан.
Чүнки дүшмән арваддыр чәкир үзүнә пәрдә,
Гадынлар отурарлар даим өртүлү ердә.
Кизләдир көлкәсини күнәш горхараг ондан,
Чүнки әслән ғылынчдыр, раһиндәдир о. галхан.

ДҮШМӘНЛӘРИН ҺӘЧВИНДӘ

Тәб'им мә'дән, гәлбим дәрә; бу алчаглар, бу бәд-
бәхтләр
Дәниздә бош көпүк кими хырым-хырда чөр-чөп
бәсләр.
Гарғадырлар, онлар бүлбүл олса белә башдан-баша,
Бош ғындырлар, додаглары кәсилсә дә бирәр хәнчәр.
Бәнзәйирләр руһән, чисмән онлар чансыз оюнчаға,
Лә'нәт, лә'нәт мәл'уилара, чүнки олмуш онлар кафәр.
Чираг кими далдан кәлиб бу вахтачан газанчлары,
Инди нәдәнсә шәм кими башларына кейиб әфсәр.
Мых кимидир көзләринә Ибраһимин дини, чүнки
Онлар һәм яланчыдыр Азәр кими, һәм дә дүлкәр.
Дилим ғылынч, охум исә сәһәр вахты чәкдийим аһ,
Сындырарам сәфләрини олса да йүз өйлә ләшкәр.
Гарышга тәк өлүмүмә бел бағлаяр онлар, лакин
Тәб'имин бол сүфрәсиндән хырым-хырда ейиб кәзәр.

Бу дөвранын бағында етишир даим зәһәр,
Онда ялныз бир нечә гарғу битирир шәкәр.
Кәл алданма дүня, яхшы бах кер ки, әйям
Гарғунун да гәлбинә вурур йүз чүр дүйүкләр.
Дүня варлыг вә йохлуг адлы чүт дәрвазалы,
Алты кушәли кен бир қарвансарая бәнзәр.
Кимсә салмасын яда о гапыдан кирәни,
Бу гапыдан чыханса емәсин ачы кәдәр.

Этсин дейә чәфа мәнә ики атлы чапыр фәләк,
Ай әлиндә, күнәш исә аяғында дурар һәр ан.
Заманымда дүня нәдир? Голтуғу дашлы бир дәли!
Таленмдән фәләк нәдир? Сәрхәш, әлиндә ох кәман!
Өлкәмизин күмүшичин сивриләниб инзә учу,
Гаф дағынын зирвәсини ярмаға һазырдыр һаман.
Ити әлли, шә'бәдәли, одур ки, бу беш өлкәни
Кәлин тачы чичәйи тәк тәр сахлайыр заман-заман.
Хәнчәринин горхусундан я көк тәнбәл әшшәк олур,
Я тәнәкчи ити кими арыг олур горхаг дүшман.

Һеч кәсин үрәйинин шамы дәйиләм, нәдән
Шам кими өлү нәфәс чәкирәм торпагда мән.
Бир шам кими күнаһсыз яратмыш мәни дүня,
Истәр яндырар, истәр сатмагы көрәр рәва.

Комментариләр

Тарихи вә әфсанәви адлар

А р о ш—Ираның мәшһүр легендар пәйләванларындан-дыр. Падшаһ Мәһмүдһрини силаһдары имиш. Ох атмаг сәна-тинда мисилсиз олдуғу рәвайәт әдиләр.

А з ә р—Гәдһим Иран аташпәрәстләринин ә'тигадһиҗа кү-нәш вә од вәкили олан бир мәләк адыдыр; азәр од мә'на-сына да кәлир. Ибраһимни атасының ады ла Азәрди.

Б ә л ' ә м в ә я Б ә л ' а м—Дини китабларда мәшһүр бир абид адыдыр ки. Муса илә мұасир сайылыр. Әв-вәл чох диндар, соңра аллаһи даниб динсиз олмушдыр.

Б ә й у р ә с б—Ираның легендар шәһларындан Зәһһакә верилән ләгәбди. Сөзүн мә'насы—мин ат сәһиби демәкди. Күя Зәһһак мин ата сәһиб олдуғундан она бу ләгәб верил-мишди.

Б у - Ә л и Сина—(980—1037). Мәшһүр философ вә док-тордур. Әфлатуну вә Әрәстуну шәргә таньдан. Яһын Шәрг үчүн онларын ерини тутан вә метафизика, математика, фи-зика, кимя, астрономия, медицина аид бир чох чидди әсәр-ләрини мұаллифи бөйүк бир алимди. Медицина аид әсәрләри орта әсәрләрдә бу сәһәдә әсәс мә'хәз олмушдыр. Әйни заман-да әрәбчә вә фарсчә бир чох шәирләр, рүбаналар, гәсидәләр язмышдыр. Ислам дини тәрәфиндән динсиз адландырылыб лә'нәтләндирилмиш, дөфәләрлә һәбс әдилмишди.

В а м и г—«Вамиг вә Әзра» адлы мәшһүр әфсанәви һе-кайәнин гәһраманьдыр. Әзраның ашиги олмуш. Бу ашигана һекайә бир чох шәирләр үчүн тема олмушдыр.

Г а р у н—Мифоложи рәвайәтләрдә көрә мал вә дәвләти-нин чохлуғу. Әйни заманда хәсәсдәйи илә мәшһүр бир адам имиш. Мусаның мұасири вә бир рәвайәтә көрә дүшмәни имиш. Әввәл йохсул олмуш, соңра Мусаның ярдымы илә

кимяны ейрөнмиш, о васита илэ һөдсиз сөрвәт алдә этмиш, лакин Мусанын төхлиф этдийн һиссони халға вермәк истә-мәдийнән вә онун әлейһинә галхдығыннан бүтүн сарайлары вә сөрвәтилә бәрәбәр ерин ичинә батмыш имши.

Г ы з ы л А с л а н—XII әсрдә Азәрбайҗанда һөкүмәт сүрмүш атабәк дәвләтинин үчүнчүсүдур. Атабәкләр сүләләсинин баниси олан Шәһсәддин Әлдәнизин икинчи оғлудур. Гардашы Чаһанпәһләван Мәһмәддин вәфатындан сонра 1186-чы илән 1191-чи илә гәдәр Азәрбайҗанда һәким олушудур. Низәми «Хосров вә Ширин» әсәрини Ғызыл Аслана тәғдим әтмишдир.

Д а в у д—Дини тарихләрә кәрә йәһудиләрин пейгәмбәри сайылыр. Һәм дә онларын пәдшайы имши. Давуд шәрг әләбийятында эйни заманда хош вә тәсир әлиһи сәсилә мәшһүрдур: «Ләһи Давуд» бунун үчүн дейирләр.

Д а ч ч а л—Дини әтиғалә кәрә яланчы вә зәрәрли бир адамдыр ки, куя гиямәтлә зүһур әләчәк вә христиияларын пейгәмбәри Исә тәрәфиндән елдүрүләчәкдир.

Д а р а—Иранын гәдим пәдшаһларыннан Кәян сүләләсинин доғгузунчу вә сон һәкмадары олмуш. әрамәздән габаг 342-чи илән 330-чу илә гәдәр 12 ил һөкүмәт сүрмүшдур. Искәндәр Зүлгәрнейн Ирану һүчүм әтдийн заман гачаркән елдүрүлүшдур.

Ә р а—бах Вамиг.

Ә й ю б—Динләр тарихи үзрә йәһудиләрин пейгәмбәри олан Мусадан габаг яшамыш; пейгәмбәр олмуш; он оғлу, чох һейванлары вә дәвләти әр имши. Куя аллаһ тәрәфиндән им-танән әдилмәклә оғулары әлмүш, мал вә дәвләти йөх олмуш, өзү дә чох горкунч хәстәлиһи тутулмуш, бәләниңә гурд-лар дараһмыш, мин мүсәбәт чәкмиш. Лакин Әйюб һеч шик-кайәт әтмәйрәк, ена аллаһа шүкүр әтмәйә даһам әтмиш. Бу-на кәрә аллаһ ена она әһвалкиндән артыг өйләд вә мал-дәвләт вермишдир. Әләбийятта вә дилләрдә «Әйюбун сәбри» мәсәл кими дейиләр.

Ә ф з ә л ә д д и н—Хаганинин адыдыр.
З а л—Иранын мәшһүр легендәр пәһләваны Рүстәмин атасы (бах Рүстәм).

И б р а һ и м—(бах Хәлилуллаһ).

И с а—Христиияларын пейгәмбәри.

И с к ә н д ә р—Искәндәр Зүлгәрнейн, (Әрәмәздән га-баг 356—323). Македония шаһы. Дүняанын ән бейүк сәркәр-

дәләриндән олмуш. Юнанистаны, Сурияны, Бизансы, Ираны, Һиндистаны зәбт әдиб өзүнә табе әтмишдир.

И а һ я—Динләр тарихи үзрә сон пейгәмбәрләрдән са-йылыр. Куя Давудун (бах) пәслиндән олан Зәкәрийяни (бу да пейгәмбәр сайылыр) оғлу, Исанын анасы дейилән Мәр-йәмини әмисә олудур. Ата вә анасы чох ышы олдуғларын-дан өялдә олмурууш. Сонра Зәкәрийянин аллаһдан ричасы үзрә гоча арвады Йәһянн доғмуш. Куя Йәһя та ушағлыгын-дан зүһд вә ибадәтлә мәшһүр олмуш, чох исхәтәли вә әх-лағлы имши.

И ә ч у ч (вә Мә'чүч)—Ики мифик халғын адыдыр. Легендә кәрә Искәндәр Зүлгәрнейн бунларын һүчүмуна ма-не олмаг үчүн бейүк бир сәлд тикмәйи әмр әтмишди. Сәдди-Искәндәр вә я Сәдди-Иә'чүч буна дейиләр.

К е й (Кейләр)—Гәдим Иран пәдшаһларыннан икинчи сү-ләләсинин үмуми лағәбидир ки. Кейләр (Кәян вә Кәянн) де-йирләр. Бунлар бир нечә пәдшаһ олмуш: Кейғубад, Кейка-вус, Кейхосров, Кейләһрәсб.

К е й х о с р о в—Гәдим Иран пәдшаһларыннан Кей-ләр сүләләсинин үчүнчү пәдшаһыдыр. Фирдовсинин «Шаһна-мә»-синә кәрә Саямушун оғлу, Кейкавусун авәәсидир. Иранын гәдим пәдшаһларыннан ән бейүкләриндән сайылыр. Рус вә гарб дилләриндә Кейхосрова чох вахт Кир дейирләр.

К е й г у б а д—Гәдим Иранын легендәр пәдшаһла-рыннан Кейләр сүләләсинин биринчи пәдшайы вә бу сүлә-ләсин һәкисән сайылыр. Рәвайғәтә кәрә 41 ил һөкүмәт сүрмүш-дур.

М ә һ м м о д—Мусалманларын пейгәмбәри.
Н е й р ә м—Зәлынҗ бабасы (бах Зал).

Н у һ—Динләр тарихинә кәрә пейгәмбәрләрдән биридир. Куя онун пейгәмбәрлиһинә ынамаһан гоһму чәзәландырмаг үчүн туфан (Нүһун туфаны) олмуш, һамы батмыш, суда майы олмуш. Нүһ өз аиләси вә тәрәфдарлары илә бар камы-да (Нүһ кәмисиндә) туфандан гүртүлүшдур.

Р у с т ә м—Рүстәм Зал—Иранын ән мәшһүр легендәр пәһләваны. Ата-бабалары да шүчәтләри илә мәшһүр олмуш-ларса да, Рүстәм онларын һәмәсиһә үстүн чәкмиш. Даһа кәһрәкән бир чох харугуғалда һүнәрләр кәстәрмиш. Фир-кәһн икән бир чох харугуғалда һүнәрләр Рүстәмин гәһ-довсинин «Шаһнамә»-синин ән марағлы ериһи Рүстәмин гәһ-раманылыгы илә долуудур. Лакин Рүстәм һаггында данышы-лан бу гәһрәмәһналығлар һамысы она аид олмайыб, мүхтәлиф

пәһләванларын ниш олмуш. Одур ки, Рүстәм ады чох заман гәһрәмандыг вә пәһләванлыгын бир символу кими дилләр-дә долаимышдыр.

Р а с у л л а һ—Бах Мәһәммад.

С а н а н—XII әсрин Иран шаирләриндәндир, 1180-чи илдә өлмүшәүр. Сәбүктәкин сүләләсиндән Солтан Мәс'удун заманында яшайыб, әввәл онун мәдәһләриндән олмуш, сонра йодуну дөһишдирәрәк диванынын яндырымыш, ялныз яшамә-гә баһлычарәг, тәсәввүф йолунда бир чох әсәрләр язмыш. Мәшһүр шаир Чәләләддин Руми өзүнү Сәнаннин хәләфи са-йыр.

Х а г а н—әслиндә Чин һөкмдарларына верилән үнән-дыр. Сонралар шәргин бөйүк ханларына да Хаган дейиләр-ди. Бурада исә Ширваншаһлардан II Мәнучәһр нәзәрдә туту-лур. XII әср Азәрбайҗанын бөйүк шаирләри (Низамидән бәш-га) II Мәнучәһрин сарайында яшамышлар.

Х ә л л у л л а һ, Х ә л л, Ибраһим. **Х ә л** и **л**—Диндәр тарихиә көрә пейғәмбәрләрдән бирисинин адыдыр. Бүтпәрәстлийин әлейһинә чыхмыш. Бунун үчүн дөв-рүн падшаһы бүтпәрәст Нәмруд ону яндырмаг истәмиш. Ибраһим Хәлили ода атмышлар, куя од ону яндырмамышдыр.

Һ а т ә м—**Һ а т ә м Т а и**—VI—VII әср әрәб рәислә-риндән вә шаирләриндән олмуш. Дөврүнүн ән сәхавәтли ада-мы имиш вә сәхавәти илдә дилләрдә мөшһүрдур.

Һ е й д ә р—Ислам хәлифәләриндән дөрдүнчүсү олан Әлинин адларындан биридир.

Һ ә к и м С а н а н—Бах Сәнан.

Ч ә м ш и д—Чәмшид Чәм вә Чәм адлары илдә мөш-һүрдур. Гәдим Иранда һөкүмәт сүрмүш Пишләдәян сүләләси-нин дөрдүнчүсү вә бөйүк падшаһы сайылыр. Легендар бир шәхсийәтдир. Куя 700 ил падшаһлыг әдибмиш. Рәвәйятә көрә шәрәбы Чәмшид ичәд әтмишдир.

Ю н и с—Диндәр тарихи үзрә гәдим йәһудиләрин пей-ғәмбәрләриндәндир. Уйдурдуғу мөчүз ялан чыхдыгы үчүн га-чыб Дичлә (Месопотамияда олан ики бөйүк чайын бири) кә-нарына кәлмиш, кәмиһә минмиш, кәми күнаһкары апарамыш. Юниси суя атмышлар. Бир бөйүк бадыг ону удмуш. О да балыгын гарында төвбә вә дуа әтмиш, аллаһ дуасынын тәбул әтмиш, бир мүддәт сонра бәдыг ону кәнара бурахмыш имиш.

Ю с и ф—Дини тарихләрә көрә Йәгубун оғлудур. Йәгү-бун он бир оғлу вәрмиш. Юсифи һамысындан чох истәйирмиш.

Гардашлары буна пахыллыг әдиб Юсифи бир сәһрәя апар-мышлар, гуяа атмышлар. Сонра Мисирә кедән бир карван кәлиб гуядан су чөкәндә Юсифи чыхартмышлар. Юсифин көзәллийи онлары һейран әтмиш.

Г е о г р а ф и т е р м и н л ә р

Б ә т һ а—Әрәбистанда олан Мәдинә шәһәринин гәдим адыдыр.

Д е й л ә м—Иранын шимал-тәрбиндә (Киланда) бир шәһәрдир. Бурада исә Фалаки о шәһрин әһалисини нәзәр-дә тутур. «Нә күрд, нә дейләм...», йә'ни—нә күрдләр, нә дей-ләмдиләрә.

П а м ә н—Әрәбистан ярымадасынын тәрб-чәнубунда бир вилайәтдир.

Р у м—Бу ад Рома (Рим) шәһәри илә ромалыларын адындан алынмыш, шәрг гомвлары тәрәфиндән әввәл рома-лыларә вә онларын дөвләтинә, сонра бу дөвләт шәрг вә тәрб дөвләтләринә бөлүндүкдә Рум ады шәрг дөвләтинә верил-миш. Сонралар Шәрг императорлуғунун һәким гомву олан ромалылар юнаилдыларлә вә мәмлөктән бәшгә гомвлары илдә бирләшиб, гәдим юнан дилиндән әмәлә кәлмиш бир дилдә дәншмага башладыгындан Рум ады бу үмүми гомва вә бу дилдә верилмишдир. Искәндәр Зүлгәрнейнә бә'зән Искәндәр Руми дейилмәси бунун үчүндүр. Эйни заманда, Шәрги Рома императорлуғунун идарәсинә кирән бүтүн мәмлөктләрә вери-лән бу адла о мәмлөктләрдән бири олан, инди Анадолу ад-ланан ярымада да адланыр. Мәшһүр шаир Мовлана Чәлә-ләддинә—Руми дейилмәси, тәрб сәлчугларынын Рум сәлчуг-лары да адланмасы вә с. буна көрәдир.

С а ф а д а г ы—Әрәбистанда Мәккә шәһәриндә бир тәпә адыдыр.

Ү м а н и **н**—Бөйүк дәниз; Әрәбистан ярымадасындан Һинд сәһилинә гәдәр кедән ачыг дәниз; Әрәбистанын чәнү-бунда бир ер ады.

Һ ә б ә ш—Әслиндә өлкәнин адыдыр ки, биз һәбәшистан дейирик. Бурада исә һәбәш—һәбәшистанлы мә'насында иш-ләмишдир.

Л ү г ә т

А г и б ә т—сон, ахыр; чүмләдә бә'зән—сонра.

А л т ы г а н ы л ы е р—алты чәһәти олан дүня; шәрг, тәрб, шимал, чәнүб, юхары, ашагы.

Алты чәһәт—бах Алты гапылы ер.
 А ф т а б—күнәш.
 А ш у р а—мәһәрәм айынын онунчу күнү.
 Б а л а—шәраб.
 Б а л ы г б ү р ч ү—күнәштин дөвр этдийи дәһрәдә
 олан 12 бүрчүн бири.
 Б ә һ р—дәһиз.
 Б ә ш а р ә т—(әсли бишарәт)—муштулуг, яхшы хәбәр.
 Б и д а р—ояныг, айыг.
 Б у г а б ү р ч ү—Күнәштин һәрәкәт дәһрәсиндә олан
 он ики бүрчүн бири.
 В ә г ф—дуруш, ериндә дурма.
 Г а р а д а ш—Әрәбистанда Мәккә шәһәриндә Кә'бә-
 нин янында бейүк гара бир даш ки, мусолманларча мугәддәс
 һесаб олуур, зиярәтчиләр тәрафидән өпүлүр.
 Г ә д ә р—гәлә, гәзә вә гәдәр.
 Г ә н д и л—әввәлләри зейтун ягы илә, сонралар баш-
 га ягларла вә газла да янан бир чүр лампа ки, ичтиман ер-
 ләрдә яндырырлар.
 Д и н а р—көһнә бир гызыл пул.
 Д о г г у з у н ч у ф ә л ә к—дини э'тигада көрә
 көйүп ән йүксәк вә сон гаты.
 Ә г с а м ә с ч и д и—Кә'бәдән ән узаг, ән кәнар ер-
 дә олан мечид.
 Ә й я р—һиләкәр, һиләбаз.
 Ә н б и я—Нәбиләр, пейгамбәрләр.
 Ә р ә з—бир шейин әслиндә олмайыб бир чөвһәрлә ай-
 рылан кейфийәти.
 Ә ф с ә р—тач.
 Ә ф 'и—әнкәрәк, зәһәрли илан.
 Ә һ л и б е й т—әв әһли, әв халгы, әплә; сүлалә; ди-
 ни китаблара көрә әһли бейт—Әли илә, арвады Фатимә вә
 онларын өвләды.
 З ә м з ә м—Кә'бәнин янында мәшһур бир гуя ки, сую
 мусолманларча мугәддәс сайылыр.
 З ә һ р ә—Күнәштин пикләриндән икинчи улдуздур ки,
 ердән чох парлаг көрүнүр.
 З ү һ ә л—Күнәш пикләринин алтынчысы вә көз илә
 көрүнәләрин ән узагы.
 К ә з а а б—яланчы.
 К и р д и к а р—аллаһ, таиры.
 К ө в с ә р-А б и—көвсәр—дини э'тигада көрә чәһнәт-
 дә бир булагдыр ки, чох ширин, ағ вә союг сую вар.

К ә н ч—хәзинә.
 К ү л н а р—Нар чичәйи.
 Л ә б—додар.
 Л ә л л ә б—лә'л ним гырмам додар.
 М е һ д и—догру йол илә кәдән.
 М и г д а р—гәдәр, кәһийәт; чүмләдә бә'ән—дәйәр,
 э'тибар.
 М и н а—һини; бурада шәраб шишәси.
 М и ' р а ч—йүксәлмә, кейә чыхма; мусолманларча Мә-
 һәмәдин. кейә чыхмасы.
 М ү н к и р—һинар эдән; дини дилдә—аллаһи данан.
 М ү с ә л л ә с—үчбулаг, үчкүч, үчкушә.
 М ү ч а һ и д—сәй вә гейрәт эдән, дин уғрунда мү-
 бәрриә апаран.
 М ү ш к—бир чинс чейраны көбәйиндән чыхан көзәл
 гохулу бир маддә ки, ән отирли һәйләрдәндир.
 Н а л а н—һиләһән, ағлаһи, фоган эдән.
 Н а ф ә—мүшк чейраныны көбәйиндә сәлән кәсә ки, ичин-
 дә мүшк олу (бах мүшк); мәчәзи мә'нада—сәвкилинин сачы.
 Н ә в з—сәс, ағаз, мәгам.
 Н ә д и м—дост, йолдаш, һәмсәһәт.
 Н ә 'л—нал.
 Н и к а р—шәкил, сурәт; мәчәзи мә'нада: көзәл сәвкили.
 Н и л—ярпагларындан кей боя истәһсал әдилән битки; дил,
 кей абы.
 Н и с а р—сәчма, дагытма.
 Н ү в а а б—һанбләр; һанб—һәкил; бир гәзанын руһани
 башчысы.
 П а з ә һ р—зәһәр гаршылыгы, зәһәрчи тә'сирини өлдү-
 рән.
 П а с и б а н—кәзәтчи, кәчә гаравулчусу.
 П е й к а н—охун учундаки сипри дәмри.
 Р ә б а б—бир мусиги аләти.
 Р ә х ш—чох сүрәтлә кәдән ат; Рүстәм Залым атынын
 ады.
 Р и з в а н—чәһнәт, бәһишт; чәһнәттин гапычысы олан
 мәләкәи ады.
 Р и һ л ә т—өлмә, нәфәт этмә; кәч, сәфәр этмә.
 С а г ә р—гәдәһ, һиялә.
 С а г и—Иһрәт мәчлисидә шәраб текүб пайлаан.
 С а һ и б г и р а и—мүһәччмәләрин һинандырдылары
 үзрә сәадәт кәтирән, ики улдузу бир бүрчәдә тәсәдүфи за-

маньнда дүняя кэлмиш хошбэхт адам; энэ бу ма'нада ба'-
зи падшаһлара Сәһибгирани ләғәби верилмишдир.

С ә д д и - Искәндәр—бах Иә'чуч.

С ә й я р—сейр эдән, кәзән, һәрәкәт эдән.

С ә м ә н д—тез еришли вә кәзәл ат.

С ә м ә н д ә р—мифологияда одла янмаян хәяли бир
һейван; союглуғу илә мәшһур бир нөв су кәртәнкәләси.

С ә н ә м—бүтпәрәстләрин ибадәт әтдикләри чисм, рәсм,
бүт; мәчәзи ма'нада—кәзәл севкили.

С и д р ә—дини ә'тигадә кәрә еддинчи гат кәйдә бир
ер; киләс агачы.

С и м ү р г—гәдим Иран мифологиясында куя Элбурс
вә я Гаф (Гафгаз) дагында олан бөйүк хяяли бир гүш.

С ү һ а—көйүи шимал чәһәтиндә кичик бир улдуз кя.
көзләрин кермә гәбиллийәти онунла тәчрүбә олунур.

С ү һ ү ф—дивләр тарихинә кәрә дөрд мүгәддәс китаб-
лан (зәбур, товрәт, ничил, гүр'анлан) башга, куя ба'зи пей-
гәмбәрләре кәйдәк кәлән сәһифәләрдир ки, һәр бириндә алла-
һын бир әмри олурмуш. Бурада Әбүл-Үладә: Ибраһим сүһү-
фү (бах Ибраһим).

Т ә л ә с а н—сарыгын (әммәһини) салланан учу.

Т ә б и б—һәким, доктор.

Т и р—ох.

Т и ф л—көрпә ушәг.

Т ү р ф ә—кәзәл, гәрибә, көрүлмәмиш шей.

Т у б а—чәһнәтдә бир агач, туба агачы.

У д—бир мусиги аләти; янаркән хош гоху верән бир
агач.

Ф а р и г—фәрг эдән, айыран сечән.

Х д и в—Вәзир; Мисир вәлисинә верилән тигүл.

Х о с р о в—шаһ, һекмдар.

Һ ә ф т х а н—дар вә төһлүкәли йол, кечид.

Ч ә н к—пәнчә, инсан вә йыртычы һейван пәнчәси.

Ч ә ш м ә—булаг.

Ш ә р ә р—гыгылчым.

КИТАБЫН ИЧИНДӘКИЛӘР

Сәһифә

Низаминия мүасирләри Һ. Арасли 5

Кәңчәви Әбүл-Үла

Ширваншаһ Мәнучәһрин мәдһиндә Чевирәни 13

Ә. Ваһид

Гит'ә 17

Хагани һаггында 18

Хагани 19

Фәләки Ширвани

Ширваншаһ Мәнучәһрин мәдһиндә 20

Гәзәл 24

ГФәләкләр әмринлә йүнкүл дованыр 25

Гит'ә 26

Бейт 27

Гит'ә 28

Хагани Ширвани

Бу күн мал вә шөһрәт алчагларындыр Чевирәни 29

М. Мубариз

Дүняда кәдәрсиз бир синә йохдур 30

Нә вахтадәк билмирәм чәфалара гатлашым 32

Гивамт Мүтәрриз

Гәдринлә өйүнүб даянар фәләк Чевирәни Ә. Ваһид 33

Һикмәт вә тәһрид һаггында 35

Гит'ә 37

Айрыммаг вә тәкләшмәк һаггында 38

Сүсәни көнлүмдән апармыш гәрар 39

Йүз мин гапы ачар хатирим энә 40

Рубаилар	44
--------------------	----

Иззәддин Ширвани

Чәмәнә бади-сәба мүшкүнү әтдикчә нисар Чевирәни Ә. Ваһид	45
---	----

Мәни куйиндә фәләк дүн кечә дүшмүш көрчәк	47
---	----

Мүчирәддин Бейләгани

Рубаилар Чевирәни Сейидзадә	48
Шеирләр	50
Мәдһ	51
Исанын анасы олдуғумчүн мән	52
Гапды севки дашымы оюнилә асман	54
Яр, көзләрин ганымы ичсә дә, дейирәм мән	55
Бәдәним эшгинлә әл чәкдин чандан	56
Нәсиһәт	57
Сәрви бойлу, ай габаглы, булут сачлы инчә дилбәр	58
Додагыны шәкәрчин баглаяң назәниниләр	59
Нә дөзүрәм һичранә, нә говушур мәнә яр	60
Хаганийә һәчв	61
Күзкү барәсиндә	62
Додагыма додаг узатсан әкәр	63
Һәр шей ки, аягына чыдардыр ону пис сан	64
Адыммамыш кечәнини башындан айын тачы	66
Сәһәрин күләйими өлүр ясмәнләри?	68
Дүшмәнләрини һәчвиндә	69
Бу дөвраның бағында етишир данм зәһәр	70
Этсин дейә чәфа мәнә ики атлы чапыр фәләк	71
Һеч кәсин үрәйинини шамы дейиләм, нәдән	72

Комментариләр	73
-------------------------	----

2 м. 50 гоп.

СОВРЕМЕННОКИ НИЗАМИ

АЗЕРНЕСИР

Отдел художественной литературы

Баку — 1940